

Ο ΜΠΟΥΜΠΗΣ

Οι νεκροί γνωρίζουν τα μελλούμενα! Με βάση τη δοξασία αυτή των αρχαίων μας προγόνων λειτούργησε για εκατοντάδες χρόνια το νεκρομαντείο του Αχέροντα, στο λόφο του Άη Γιάννη Μεσοποτάμου (παλιά Έφυρα ή Κίσυρος), εκεί που σμίγουν τα τρία μυθολογικά ποτάμια, ο Αχέροντας, ο Κωκυτός και ο Πυριφλεγέθων.

Η πραγματικότητα

Από τους αρχαίους χρόνους μέχρι το 1950, στην Αχερουσία λίμνη, το τοπίο, όπως και η ζωή, θα ήταν λίγο πολύ τα ίδια. Τα τρία ποτάμια αδειάζουν πάντα τα νερά τους στη λίμνη από τρεις διαφορετικούς δρόμους. Από τον Τόμαρο ο Αχέροντας, μετά από μια μικρή διαδρομή, βυθίζεται και χάνεται μέσα στο βουνό, για να ξαναβγεί μετά και να ξεχυθεί με ορμή στη λίμνη. Από τη Σέλλα, Σέλιανη σήμερα (που έδωσε το όνομα στους Έλληνες) και τον κάμπο με τους ασφodelους ο βομβός και αργός Κωκυτός (Σελλήεις και σήμερα Βουβοπόταμος). Από τη φοβερή χαράδρα της Σκαφιδωτής ο Πυριφλεγέθων (ο Φλεγέθων του Δάντη, στη θεία κωμωδία) που σαν τη φωτιά κατέστρεφε τα πάντα όταν πλημμύριζε. Κάκαβο τον λένε οι ντόπιοι, γιατί ακόμα και σήμερα οι γιαγιάδες μιλάν στα εγγόνια τους για τα κακαβούλια (τους δαίμονες) που ζούνε στη βαθειά χαράδρα του¹.

Η εικόνα της Αχερουσίας που αντίκρυζαν αμέτρητες προηγούμενες γενεές, θα ήταν περίπου αυτή που γνώρισαν και τα παιδικά μου μάτια: βούρκος, μούχλα, βρώμικα νερά με κάθε λογής χρώμα, σαν καιόμενα ερείπια κάτω από την παγερή πλάκα της ομίχλης. Χέλια, βατράχια, βδέλλες, νεροφίδες, βίδρες, νεροχελώνες, χιλιάδες τσακάλια και αγριογούρουνα, όλα μέσα σ' ένα σμήνος από κουνούπια. Καλάμια, βούρλα, ιτιές και άχρρα, βαρεία απόπνοια, συνθέταν την πιο απαίσια και θλιβερή εικόνα που μπορεί να φανταστεί άνθρωπος.

1. Θεοδ. Λιολιούσης, "Η κοιλάδα των νεκρών", Αθήνα, 1973.

Κι όμως, ο απωθητικός αυτός τόπος ήταν πρόκληση για τους ντόπιους. Στα γύρω κακοτράχαλα βουνά, μόνο κατσίκια μπορούσαν να βρουν λίγη τροφή. Έτσι οι άνθρωποι ρίχτηκαν στο παιχνίδι της ζωής και του θανάτου. Μεγάλες σοδειές ρυζιού στα ρηγά, αμέτρητα γελάδια, βουβάλια και άλογα στο βάλτο, σιτάρι στα παραλίμνια. Βαρείς αναθυμιάσεις, διαπεραστική υγρασία, παγερός αέρας και κουνούπια, έφεραν την ελονοσία και τη φυματίωση που θέριζαν τους ανθρώπους στον ανθό της ηλικίας τους. Το κάθε σπίτι στην Αχερουσία ήταν ένα μικρό νοσοκομείο χωρίς καμιά ιατρική περίθαλψη. Όλοι ψήνονταν συνεχώς στον πυρετό, κραυγές ακούγονταν και βογγητά από τα ρίγη της ελονοσίας (το όργιο του θανάτου όπως το λέγανε) κλάματα παιδιών και μεγάλων που θρηνούσαν τους αρρώστους και τους νεκρούς, που τους έθαβαν, όπως ακριβώς και σήμερα, με νομίσματα στο στόμα. Εκλεκτικά στο αίμα τα κουνούπια, τοιμούσαν και μετέδιδαν την ελονοσία μόνο σ' αυτούς που δεν έπασχαν από μεσογειακή αναμιά. Κέρινα νεκρικά πρόσωπα ζούσαν στην Αχερουσία, που οι ροδοκόκκινοι ορεινοί πρώτοι ονόμασαν *κοιλάδα των νεκρών*.

Δεν δειλίασαν να αναμετρηθούν οι Αχερουσιώτες με τα στοιχεία της φύσης! Ήξεραν τί τους περίμενε σαν έμπαιναν στον βάλτο. Ένα μόνο τους προξενούσε τον απόλυτο, τον μεταφυσικό φόβο: Ο Μπούμπης². Που μισή ώρα πριν βασιλέψει ο ήλιος και μισή ώρα πριν ανατείλει, άρχιζε το φοβερό μουγκρητό του. Ένας μακρόσυρτος βρυχηθμός μπουόουουουου και μπουόουουου έβγαινε από τα έγκατα της γης, απλωνόταν στο βάλτο και αντηχούσε στα βουνά και τα φαράγγια, μέχρι το Σούλι. Παγερή σιωπή απλώνονταν παντού. Άνθρωποι και ζωντανά στέκονταν μαρμαρωμένοι, χωρίς ποτέ να μπορούν να το συνηθίσουν, πάντοτε προσπαθώντας να καταλάβουν τί γίνεται και τί θα τους έρθει. Το βραδυνό μουγκρητό το χειρότερο. Με το τελευταίο βρυχηθμό του Μπούμπη, η νύχτα, η σιωπή και η μελαγχολία σκέπαζαν το βάλτο. Μικρή δασκάλα η μάνα μου, νεοδιορισμένη στην περιοχή, παρακαλούσε κάθε χρόνο τον επιθεωρητή να την μεταθέσει. Όλα τα άντεχε, ακόμη και τα παιδιά της να βλέπει κίτρινα από το κιννίνο, το χάλι (επιτέλους) της ελονοσίας, τον Μπούμπη όμως με τίποτε δεν τον άντεχε και ποτέ δεν τον ξεπέρασε.

Βαρκάρηδες περνούσανε τον κόσμο από τη μια μεριά της λίμνης στην άλλη, εισπράττοντας βέβαια τον οβολό τους. Το όνομα του βαρκάρη, όλων των βαρκάρηδων, σ' όλες τις εποχές, ήταν Χάρος. Με τα χρόνια τα ποτάμια μιάζωσαν τη λίμνη κι ο Επίσκοπος Παραμυθίας (Αη) Δονάτος έκανε τα πρώτα αποστραγγιστικά έργα για να σκοτώσει το θηρίο (της ελονοσίας), όπως δείχνει και η εικόνα του. Έτσι η βάρκα δεν μπορούσε να περάσει πια τον ορμητικό Αχέροντα. Μεγαλόσωμοι τότε άντρες, γελαδάρηδες του βάλτου, που γνώριζαν τις ρηχοπατιές, περνούσαν τον κόσμο από τη μια όχθη του ποταμού στην άλλη. Το

2. Μπούμπης: τοπική ονομασία για τον Γήταυρο, θηρίο στο οποίο απέδιδαν ανάλογους υπογείους βρυχηθμούς σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

βαπτιστικό όνομα Χάρος σώζονταν στην Αχερουσία μέχρι τον μεσοπόλεμο. Τελευταίοι "Χάροι" οι γιγαντόσωμοι Γιάννος Βότσης και Τασούλας Τζαμπίθας. Γλυκύτατες φυσιογνωμίες, περνούσαν τον κόσμο απέναντι, δωρεάν φυσικά, μέχρι και το 1939 που έγινε η πρώτη γέφυρα του Αχέροντα.

Ο μύθος

Στην Αχερουσία της μούχλας και του ζόφου, εκεί που αναμετρήθηκε η ζωή με το θάνατο, εγκατέστησε το βασίλειό του ο θεός του κάτω κόσμου Άδης (Αΐδης ή Αΐδωνεύς). Είναι αδελφός του μεγάλου Δία και με τη βοήθεια του ορίζεται εξουσιαστής της κοιλάδας γύρω από την Έφυρα όπου διέμεναν οι ψυχές των νεκρών. Άνω και κάτω κόσμος είχαν την ίδια τοπολογία : Στα Ηλύσια πεδία (στον κάμπο της Παραμυθιάς με τους ασφόμελους) οι ψυχές των καλών ανθρώπων, στην κοιλάδα των νεκρών οι ψυχές των αμαρτωλών. Η επικοινωνία του Άνω κόσμου με τον Κάτω γίνεται φυσικά μέσω του Αχέροντα, εκεί όπου αυτός χάνεται μέσα στο σκοτεινό βουνό. Με απαίσια γρυλλίσματα, ο τρικέφαλος σκύλος Κέρβερος, φυλάει την πύλη, απαγορεύοντας την έξοδο των νεκρών :

*... στο έμπα δώνει τα κλειδιά στο έβγα δεν τα δώνει
βάνει μαντάλους μπρούτζινους και πόρτες σιδερένιες*

Τον κολασμό των αμαρτωλών αναλαμβάνουν τα τρία ποτάμια³ που αντιπροσωπεύουν ισάριθμα στοιχεία της φύσης και κέντρα (σημεία του ορίζοντος). Ο Αχέρων, αντιπροσωπεύοντας τον αέρα και το νοτιά, αναλαμβάνει την τιμωρία πράξεων άνευ πονηράς έξεως. Ο Κωκυτός, εκπρόσωπος της γης και της δύσης, τιμωρεί διά τού ψύχους πράξεις από έξεως αντιτεινούσης προς τήν ενέργειαν. Τις ίδιες πράξεις τιμωρεί διά τού πυρός ο Πυριφλεγέθων, εκπρόσωπος της φωτιάς και της ανατολής.

Αλλόκοτα πλάσματα ζουν στην κοιλάδα των νεκρών. Με φίδια σαν μαστίγια κυνηγούν οι Ερινύες τους αμαρτωλούς στις όχθες του Αχέροντα. Από το φαράγγι του Πυριφλεγέθοντα εξορμούν για τα πεδία των μαχών οι Κήρες, φτερωτές κατάμαυρες κοπέλλες, με κόκκινα ενδύματα, και αποτελειώνουν τους λαβωμένους, μεταφέροντάς τους στις πύλες του Άδη. Στις όχθες του Κωκυτού ξεί η Λάμια, δράκος που αρπάζει τα μικρά παιδιά και τους ρουφά το αίμα. Στις αφέγγαρες νύχτες, μέσα στους βάλτους πλανάται τα φάντασμα της Εκάτης, που οδηγεί αγέλη σκύλων.

Ο φτερωτός Ερμής κουβαλάει τις ψυχές των νεκρών στη μια όχθη του Αχέροντα. Ο βαρκάρης Χάρος τους περνάει στην άλλη όχθη, στην είσοδο του Κάτω κόσμου (και του νεκρομαντείου). Το χέρι του κινείται γρήγορα από το στόμα του

3. "Σχόλια του φιλοσόφου Ολυμπιόδωρου στον Φαίδωνα του Πλάτωνα", εκδόσεις Teubner, Λειψία, κεφ. λβ.

νεκρού, όπου οι συγγενείς έχουν βάλει τα διόδια, στις τσέπες της προβιάς του. Πριν περάσουν οι νεκροί για πάντα τις πύλες του Άδη, πίνουν δυο φορές νερό. Τη μία από την πηγή της Μνημοσύνης, δεξιά του Αχέροντα (στο σημερινό Καστρί), για να θυμούνται τις ομορφιές της επίγειας ζωής. Την άλλη από την πηγή της Λήθης, αριστερά του Αχέροντα (σημερινή πηγή της Κόχλας), για να ξεχάσουν την οδύνη των παιδιών τους. Όπως λένε και τα τοπικά μοιρολόγια,

*... περνούν τον ποταμό και πίνουν το νερό της
και λησμονούν τα σπίτια τους και τα ορφανά παιδιά τους
πίνουν της Άρνης το νερό στις Άρνησιές τη βρύση*

ή

*Πάνου στις Άρνης τα βουνά, στις αρνησιές τους κάμπους
αρνιέται η μάνα το παιδί και το παιδί τη μάνα
αρνιούνται και τ' αντρούγνα τα πολυαγαπημένα*

Το νεκρομαντείο

Μπροστά στις πύλες του Άδη, εκεί που ανταμώνουν ο Αχέροντας με τον Κωκυτό πριν χυθούν μαζί στη θάλασσα, έστησαν οι αρχαίοι ιερείς το νεκρομαντείο της Έφυρας. Οι προσκυνητές φτάνουν εκεί να ανταμώσουν τους νεκρούς φίλους τους ή συγγενείς, για να μάθουν απ' αυτούς τη μοίρα τους. Η πίστη τους στο νεκρομαντείο έχει καλλιεργηθεί καλά από το μεγάλο τους ποιητή, τον Όμηρο, που στην Οδύσσειά του περιγράφει την επίσκεψη του Οδυσσέα στην κοιλάδα των νεκρών: Η Κίρκη τον ενθαρρύνει και του δείχνει το δρόμο. Το καράβι του μπαίνει από τη θάλασσα στον Αχέροντα και ρίχνει άγκυρα μπροστά στο νεκρομαντείο. Αμέτρητες ψυχές φτασμένες από τα βάθη του ανήλιαγου κάμπου τον υποδέχονται. Μπροστά στα δώματα του Άδη και της Περσεφόνης θυσιάζει το μαύρο κριάρι. Μιλάει με τη μάνα του και τους ήρωες του Τρωϊκού πολέμου που ζουν στα Ηλύσια πεδία με τους δίκαιους και καλοπερνάνε με κυνήγια, χορούς, τραγούδια και γυμναστικές. Ο Αχιλλέας, μολοντί άρχοντας των δικάιων νεκρών, του κάνει φρικτά παράπονα για τη ζωή στον Κάτω Κόσμο. Πρόθυμα, του λέει, θα ανταλλάξει τη ζωή στον Άδη με το πιο παρακατιανό επάγγελμα της πραγματικής ζωής. Ο Αγαμέμνων χύνει δάκρυα που θανατώθηκε άνανδρα από τον Αίγισθο. Στην κοιλάδα των νεκρών που μένουν οι αμαρτωλοί, είδε τα μαρτύρια του Τάνταλου και του Σίσυφου.

Κι άλλες περιγραφές απ' τον Όμηρο, για τις εκστρατείες του Ηρακλή και του Θησέα στον Άδη. Φτάνοντας οι προσκυνητές, απ' τον ίδιο πάντα δρόμο στο νεκρομαντείο, δεν ήθελαν και πολύ για να πιστέψουν πως οδηγούνταν σε νεκρικό τοπίο. Κάτω από το πέπλο μιας αδιαπέραστης ομίχλης, η παγερή ακινησία του φρικταλέου βάλτου, σαπίλα και δυσωδία, σκιές ανθρώπων, αλυχτίσματα σκύλων και τσακαλιών, βρυχηθμοί του Μπούμπη. Όλη αυτή η πρώτη φρικταλέα εντύπωση θέριευε στη συνέχεια από την πολυήμερη "δίαιτα προετομασίας" που επέβαλλαν οι ιερείς με ειδικά παραιοθησιογόνα, έτσι που όταν έφτανε η ώρα της κα-

θόδου στον Άδη, άβουλοι οι προσκυνητές και τρομαγμένοι, αποδέχονταν όλο το σκηνικό που έσπινε γι' αυτούς το ιερατείο.

Το τέλος

Σε πλήρη παρακμή το νεκρομαντείο στο δεύτερο αιώνα μ.Χ., στα χέρια απατεωνίσκων πλέον, καταστράφηκε από τις ρωμαϊκές λεγεώνες. Το τέλος του Άδη, του Χάρου, του Κέρβερου και του Μπούμπη κάθε άλλο παρά ηρωικό ήταν. Δεν νικήθηκαν από κάποιον μυθικό ήρωα σε κάποια μαρμαρένια αλώνια. Το 1952, ο Πλαστήρας αναθέτει στο βουλευτή Χαβίνη, συμπολέμαρχό του στη Μικρά Ασία, την αποξήρανση του βάλτου. Οι τεράστιοι εκσκαφείς της εταιρείας Boot αναλαμβάνουν δράση. Σε λίγους μήνες ο απαίσιος βάλτος μετατρέπεται σε μια πανέμορφη πεδιάδα που τη διασχίζουν τα τρία ποτάμια. Το Ντί-Ντί-Τί εξοντώνει τα κουνούπια, η ελονοσία εξαλείφεται και με το τέλος των έργων ο Μπούμπης, η υπόγεια καταβόθρα που γέμιζε και άδειαζε με την άμπωτη και την παλίρροια, αφήνει τον τελευταίο του βρυχηθμό, καθώς η κοιλάδα του θανάτου ενώνεται με τα Ηλύσια Πεδία.